

**Jerzy Suchta, Janusz Jasiński,
Magdalena Zachaś**

**Ocena transformacji polskiego
rolnictwa w wymiarze europejskim,
krajowym i regionalnym z
wykorzystaniem wybranych cech
diagnostycznych**

Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum 3/1, 57-66

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

OCENA TRANSFORMACJI POLSKIEGO ROLNICTWA W WYMIARZE EUROPEJSKIM, KRAJOWYM I REGIONALNYM Z WYKORZYSTANIEM WYBRANYCH CECH DIAGNOSTYCZNYCH

Jerzy Suchta, Janusz Jasiński, Magdalena Zachaś
Katedra Gospodarki Nieruchomościami i Rozwoju Regionalnego, Wydział
Geodezji i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie

Streszczenie. W opracowaniu dokonano analizy porównawczej wybranych wskaźników społeczno-gospodarczych charakteryzujących kierunki przekształceń polskiego rolnictwa w ujęciu regionalnych, krajowym oraz krajów Unii Europejskiej. Z analizy tej wynika, że 6 województw północnej i zachodniej Polski charakteryzuje się zbliżonymi standardami rozwoju rolnictwa do krajów unijnych. Pozostałe województwa na obecnym etapie ich rozwoju wyraźnie odbiegają pod względem analizowanych w pracy wskaźników od tych standardów.

Słowa kluczowe: transformacja rolnictwa, wskaźniki oceny, rolnictwo

Transformacja rolnictwa polskiego jest procesem będącym przedmiotem zainteresowania zarówno w kontekście przekształceń naszej gospodarki w wymiarze wolnorynkowym, jak też akcesji naszego kraju do Unii Europejskiej. Prowadzone w tym zakresie badania oparte są przede wszystkim na metodach statystyczno-opisowych i odnoszą się w szczególności do problematyki społeczno-ekonomicznej. Interpretacja ich wyników bazuje głównie na charakterystyce zmian czasowych i przestrzennych w odniesieniu do wybranych wskaźników i mierników [Kulikowski 2001, Paszkowski i in. 1998].

Podstawowy problem jaki wiąże się z właściwą oceną przeprowadzonych w tym zakresie wyników badań dotyczy faktu, że transformację rolnictwa polskiego inaczej należy postrzegać w płaszczyźnie porównań międzynarodowych.

wych, krajowych czy regionalnych. Odmienne także należy rozpatrywać tego rodzaju analizy w relacjach społecznych i ekonomicznych. W związku z tym analogiczne wielkości będą się inaczej kształtować zarówno w ujęciu dynamicznym, jak i strukturalnym, co wymaga w tym zakresie innego odniesienia. Stąd też bardzo istotny jest właściwy dobór wskaźników opisujących analizowany proces transformacji społeczno-gospodarczej sektora rolnego. Transformacja polskiego rolnictwa rozpatrywana w kontekście aktualnego poziomu rozwoju rolnictwa krajów Unii Europejskiej najczęściej się odnosi do analizy porównawczej takich danych, jak:

- poziom zatrudnienia w rolnictwie,
- przeciętne plony pszenicy i buraków cukrowych,
- poziom wyposażenia w traktory i kombajny zbożowe,
- pogłowie bydła i trzody chlewnej,
- mleczność krów,
- wielkość gospodarstw rolnych,
- wartość eksportu produktów rolnych [Bański 2001].

Porównywalne wskaźniki rolnictwa Polski i Unii Europejskiej odnoszące się do wymienionych wyżej cech przedstawia tabela 1.

Jak wynika z przytoczonych danych porównanie rolnictwa polskiego z rolnictwem krajów Unii Europejskiej wypada dla nas niekorzystnie. Dotyczy to większości wymienionych wyżej cech. Mimo to nie należy do tego podchodzić zbyt krytycznie, wiemy bowiem, jak wielkie wsparcie finansowe uzyskiwał i uzyskuje sektor rolniczy w krajach unijnych. Wyrazem tego są również bardzo znaczne różnice występujące w wymienionych wyżej wskaźnikach rozpatrywanych w odniesieniu do tych krajów, których członkostwo w Unii datuje się stosunkowo niedawno i których poziom rozwoju bardzo znacznie odbiega od takich potentatów gospodarczych, jak: Wielka Brytania, Francja lub Niemcy. Stąd też w przypadku oceny rozpiętości poszczególnych wskaźników charakteryzujących potencjał rozwojowy rolnictwa Polski i krajów Unii Europejskiej należy dostrzegać także to zróżnicowanie, które występuje w ramach samej Unii. Jak znaczne są to rozpiętości wskazują dane zamieszczone w tabeli 2.

Z zamieszczonych w tabeli 2 danych wynika, że wskaźniki charakteryzujące rozwój rolnictwa Polski na tle „standardów” unijnych (por. tab. 1) w relacji do poszczególnych krajów Unii Europejskiej nie należy postrzegać wyłącznie w sposób dla nas negatywny. Przytoczone bowiem wielkości wskazują, że z sytuacją taką mamy do czynienia tylko w przypadku porównań odnoszących się do kilku wskaźników, jak: liczba pracujących w rolnictwie, mleczność krów, wielkość gospodarstw rolnych oraz udział produktów rolnych w eksporcie. W innych natomiast dziedzinach, dotyczących na przykład plonów podstawowych ziemiopłodów, obsady zwierząt gospodarskich lub wyposażenia gospodarstw w ciągniki i kombajny, możemy być lub jesteśmy konkurencyjni w stosunku do niektórych krajów Europy Zachodniej. Z kolei ocena transformacji polskiego rolnictwa rozpatrywana w ramach czasowych i odnosząca się do obszaru granic własnych będzie nasuwać całkiem odmienne wnio-

Tabela 1. Wybrane wskaźniki charakteryzujące poziom rozwoju rolnictwa polskiego i krajów Unii Europejskiej (wg danych z roku 1998)

Table 1. Indicators characterizing the level of agriculture development in Poland and other countries of the European Union (according to data of 1998)

Wyszczególnienie Specification	Jednostka miary Units of measure	Polska Poland	Kraje Unii Europejskiej Other EU member states
Liczba pracujących w rolnictwie No of people employed in agriculture	osób/100 ha uż. rol. Persons/100 ha arable land	23,0	5,7
Plony pszenicy Wheat yield	dt/ha	36,2	60,4
Plony buraków cukrowych Sugar beet yield	dt/ha	379	558
Ciągniki Tractors	pow. gruntów ornych na 1 ciągnik arable land area per tractor	10,4	11,6
Kombajny Combine harvesters	pow. zasiewów 4 zbóż na 1 kombajn cropping area (4 cereals) per combine harvester	69,3	54,8
Pogłowie bydła Cattle population	szt/100 ha uż. rolnych head/100 ha arable land	33,0	56,9
Pogłowie trzody chlewnej Pig population	szt./100 ha uż. rolnych head/100 ha arable land	96,0	185,0
Mleczność krów Milking capacity	litrów/rok od krowy liters/year/cow	3668	5360
Przeciętna wielkość gospodarstwa rolnego Average farm size	ha pow. ogólnej ha of total area	8,0	17,5
Udział produktów rolnych w eksporcie Proportion of agricultural produce in exports	%	1,3	8,2

Źródło: Rocznik statystyki międzynarodowej 2000. GUS Warszawa 2000

Source: International statistical yearbook 2000, Central Statistical Office, Warsaw 2000

ski. Jeżeli bowiem wziąć pod uwagę wskaźniki charakteryzujące przekształcenie sektora rolnego w latach 1990–2000, zamieszczone w tabeli 3, to można odnotować w tym okresie zarówno tendencje pozytywne, jak i negatywne. Do tych pierwszych z pewnością należą: postępujący udział sektora prywatnego w rolnictwie, powiększający się przeciętny obszar gospodarstw rolnych, a także rosnący odsetek gospodarstw powyżej 20 ha powierzchni ogólnej. Podob-

Tabela 2. Skala rozpiętości wybranych wskaźników charakteryzujących aktualny poziom rozwoju rolnictwa krajów Unii Europejskiej (wg danych z roku 1998)

Table 2. Range of selected indicators characterizing the current level of agricultural development in the European Union member states (according to data of 1998)

Wyszczególnienie Specification	Jedn. miary Units of measure	Wielkość maksymalna Maximum value	Kraj Country	Wielkość minimalna Minimum value	Kraj Country
Liczba pracujących w rolnictwie No of people employed in agriculture	osób/100 ha uż. rolnych persons/100 ha arable land	18,0	Portugalia Portugal	3,1	Francja France
Plony pszenicy Wheat yield	dt/ha	81,2	Belgia Belgium	10,2	Portugalia Portugal
Plony buraków cukrowych Sugar beet yield	dt/ha	683	Francja France	268	Finlandia Finland
Ciągniki Tractors	pow. gr. ornych na 1 ciągnik arable land area per tractor	17,0	Szwecja Sweden	5,6	Włochy Italy
Kombajny Combine harvesters	pow. zasiewów 4-zbóż na 1 kombajn w ha cropping area (4 cereals) per combine harvester	127,0	Hiszpania Spain	26,0	Austria
Pogłowie bydła Cattle population	szt/100 ha uż. rolnych head/100 ha arable land	86,2	Niemcy Germany	20,7	Hiszpania Spain
Pogłowie trzody chlewnej Pig population	szt/100 ha uż. rolnych head/100ha arable land	481,0	Dania Denmark	37,6	Wielka Brytania Great Britain
Mleczność krów Milking capacity	litr/od 1 krowy rocznie liters/year/cow	7271	Dania Denmark	4320	Irlandia Ireland
Wielkość gospodarstw rolnych Average farm size	ha pow. ogólnej of total area	70,1	Wielka Brytania Great Britain	4,5	Grecja Greece
Udział produktów rolnych w eksporcie Proportion of agricultural produce in exports	%	33,1	Grecja Greece	7,1	Włochy Szwecja Italy Sweden

Źródło: Rocznik statystyki międzynarodowej 2000. GUS Warszawa 2000

Source: International statistical yearbook 2000, Central Statistical Office, Warsaw 2000

nie pozytywnie należy ocenić ukierunkowanie na wykorzystanie gleb jakościowo dobrych i wyłączenie z użytkowania gruntów najsłabszych, czego wyrazem jest rosnący udział odłogów i ugorów powierzchni gruntów ornych.

Niezależnie od wymienionych pozytywów związanych z procesem transformacji sektora rolnego występują również zjawiska negatywne, jak widać w danych zamieszczonych w tabeli 3. W szczególności dotyczą one utrzymującego się nadal wysokiego udziału osób pracujących w rolnictwie, a także rosnącej liczby bezrobotnych zamieszkujących na wsi. Niekorzystnie także przedstawia się aktualny udział eksportu produktów rolnych, którego poziom w porównaniu z 1990 rokiem zmniejszył się prawie siedmiokrotnie.

Interpretacja tendencji rozwojowych sektora rolnictwa może mieć jednak inny wymiar w ujęciu regionalnym. Analiza bowiem takich wskaźników, jak:

- udział rolnictwa w PKB województw,
- struktura produkcyjno-ekonomiczna gospodarstw rolnych,
- podstawowe kierunki produkcji roślinnej i zwierzęcej,
- wyposażenie gospodarstw oraz infrastruktura techniczna,

wskazuje wyraźne dysproporcje regionalne w postępie i dynamice transformacji sektora rolnego w Polsce. Odzwierciedleniem tego stanu rzeczy jest rysujący się podział obszarów wiejskich kraju na trzy megaregiony, którego kryterium podziału wynika ze zróżnicowania struktur społeczno-ekonomicznych oraz uwarunkowań endogenicznych [Rowiński, Wigier 2000, Zegar 2003]. Na podstawie danych liczbowych zamieszczonych w tabeli 4 można jednoznacznie stwierdzić, iż efekty procesu transformacji rolnictwa są najmniej widoczne w megaregionie I, czyli w południowej części naszego kraju. Dominują tu bowiem bardzo małe obszary gospodarstwa ukierunkowane głównie na produkcję mleka, warzyw i owoców. Mamy równocześnie do czynienia w najwyższym w skali kraju wskaźnikiem pracujących w rolnictwie w sektorze gospodarstw indywidualnych, a także (z wyjątkiem województwa śląskiego) widoczną przewagą tego sektora jako miejsca zatrudnienia w stosunku do ogółu pracujących. Znacznie bardziej korzystną strukturą produkcyjno-ekonomiczną charakteryzuje się megaregion II, obejmujący swoim zasięgiem północną i zachodnią część Polski. Występują w nim największe obszary gospodarstwa rolne, wyraźnie ukierunkowane na produkcję zwierzęcą, w tym głównie na produkcję żywca wieprzowego; w produkcji roślinnej natomiast zasadniczą pozycję stanowi zboże. Cechą szczególną są występujące tu najniższe w skali kraju wskaźniki pracujących w rolnictwie. Z kolei w ramach megaregionu III położonego w środkowej części kraju widoczny jest podział na dwa podregiony, z których jeden obejmujący województwa lubelskie, łódzkie i mazowieckie, strukturalnie bardziej jest podobny do megaregionu I (w strukturze produkcji rolniczej dominuje żywiec wieprzowy oraz owoce i warzywa); natomiast podregion, w którym znajdują się województwa kujawsko-pomorskie, podlaskie i wielkopolskie, ma więcej cech upodabniających do megaregionu II. W strukturze obszarowej gospodarstw znaczny odsetek przypada na gospodarstwa powyżej 20 ha użytków rolnych, a w produkcji rolniczej przeważa udział żywca wieprzowego, mleka i zboża.

Tabela 3. Wybrane wskaźniki charakteryzujące proces transformacji rolnictwa polskiego w okresie 1990–2002
 Table 3. Indicators characterizing the process of Polish agriculture transformation in the years 1990–2002

Wyszczególnienie Specification	Jednostki miary Units of measure	1990	2002
Liczba pracujących w rolnictwie No of people employed in agriculture	w % ogółu pracujących % of all employed	26,8	28,3
Liczba bezrobotnych zamieszkujących na wsi Number of unemployed rural inhabitants	w tys. osób ths persons	708 ^x	1115
Udział sektora gospodarstw indywidualnych w rolnictwie Proportion of individual farms in the agricultural sector	w % powierzchni użytków rolnych % of arable land area	76,0	87,9
Wielkość gospodarstw rolnych Farm size	w ha pow. ogólnej ha of total area	7,1	8,3
Udział gospodarstw rolnych powyżej 20 ha uż. rolnych Proportion of farms covering more than 20 ha of arable land	w % ogólnej liczby gospodarstw rolnych % of total number of farms	4,2 ^{xx}	5,8
Powierzchnia ugorów i odłogów Area of fallow-ground	w % gruntów ornych % of arable land	3,1	13,6
Plony pszenicy Wheat yield	dt/ha	39,6	38,5
Plony buraków cukrowych Sugar beet yield		380	443
Obsada bydła Cattle population	szt/100 ha uż. rolnych head/100 ha arable land	54,0	33,0
Obsada trzody chlewnej Pig population	w szt/100 ha uż. rolnych head/100 ha arable land	104,0	110,0
Mleczność krów Milking capacity	litrów/rok od 1 krowy liters/year/cow	3151	3902
Ciagniki Tractors	pow. uż. rolnych na 1 ciągnik arable land area per tractor	14	12
Kombajny Combine harvesters	pow. zasiewów 4 zbóż na 1 kombajn cropping area (4 cereals) per combine harvester	80,1	67,7
Udział produktów rolnych w eksporcie Proportion of agricultural produce in exports	%	5,4	0,8

^x wg danych z 1992 r.; ^{xx} wg danych z 1996 r.

Źródło: Rocznik statystyczny RP 1991. GUS. Warszawa 1991; Rocznik statystyczny RP 2003. US. Warszawa 2003.

^x according to data of 1992; ^{xx} according to data of 1996.

Source: Statistical yearbook 1991, Central Statistical Office, Warsaw 1991; Statistical yearbook 2003, Central Statistical Office, Warsaw 2003.

Tabela 4. Wybrane wskaźniki rozwoju polskiego rolnictwa w ujęciu regionalnym (wg danych z lat 1999 i 2002)
 Table 4. Indicators characterizing the development of Polish agriculture in the regional aspect (according to data of 1999 and 2002)

Województwo Province	Udział rolnictwa w wartości dodanej brutto w % ^a Proportion of agriculture in the gross value added	Pracujący w sektorze gospodarstw indywidual- nych a Persons employed in the individual farm sector	Przecięt- na pow. użytków rolnych na 1 gospo- darstwo w ha ^a Average arable land area per farm, ha ^a	Udział gosp. rolnych pow. 20 ha użytków rolnych ^a Proporti- on of farms covering more than 20 ha of arable land	Struktura towarowej produkcji rolniczej ^b Structure of commercial agricultural production						Ciężniki liczba sztuk na 100 gospo- darstwa ^a No. of tractors per 100 farms
					razem total	zboża cereals	rośliny przem- słowe indus- trial crops	owoce i warzywa fruit vegetab- les	razem total	żywiec wiewro- wy live pigs	
MEGAREGION I											
Małopolskie	3,0	26,3	36,8	2,10	0,4	39,6	16,8 x)	60,4	20,7	29,7	
Podkarpackie	3,8	19,6	48,2	2,59	0,6	27,5	9,3 x)	72,5	31,7	32,7	
Śląskie	1,7	14,1	12,6	2,15	1,6	50,3	18,3 x)	49,7	14,5	21,3	
Świętokrzyskie	5,8	24,9	50,1	3,65	1,1	45,3	16,5	54,5	24,8	42,9	
MEGAREGION II											
Dolnośląskie	2,8	6,5	16,7	7,35	8,2	60,2	27,5	39,8	12,7	43,0	
Lubuskie	4,0	4,8	18,3	8,69	9,1	36,4	15,0	63,6	17,3	35,8	
Opolskie	5,7	7,9	29,8	7,56	9,9	51,0	29,9	49,0	14,8	55,5	

Pomorskie	2,6	6,4	15,7	11,33	13,8	44,4	16,7	55,6	25,2	57,2	
Warmińsko- mazurskie	6,8	5,7	27,3	14,00	22,2	28,5	17,0	71,5	21,8	57,0	
Zachodnio- pomorskie	4,3	3,8	16,0	14,27	15,6	52,1	28,0	47,9	19,1	45,3	
MEGAREGION III											
Kujawsko- pomorskie	3,9	10,0	27,2	9,53	14,8	36,2	11,3	11,6	63,8	33,9	72,1
Lubelskie	6,0	18,4	53,0	5,14	3,5	47,5	14,0	52,5	19,2	19,1	51,0
Łódzkie	4,0	17,3	33,0	5,47	3,3	31,4	11,2	68,6	28,0	56,5	
Mazowieckie	3,2	15,2	25,7	6,09	5,1	45,4	15,6	54,6	17,8	18,5	51,6
Podlaskie	7,3	12,3	47,3	9,58	13,1	16,1	5,2	83,9	38,0	73,6	
Wielkopolskie	5,7	10,2	26,5	9,00	10,9	27,9	8,5	72,1	41,4	70,6	

a dane z roku 2002

data of 2002

b dane z roku 1999

data of 1999

c dominuje udział produkcji warzyw
domination of vegetable production

Źródło: Rocznik statystyczny województw. GUS. Warszawa 2001.

Source: Provincial statistical yearbook. Central Statistical Office. Warsaw 2001. Rocznik statystyczny RP 2003. GUS. Warszawa 2003.

Statistical yearbook 2003. Central Statistical Office. Warsaw 2003. Charakterystyka obszarów wiejskich oraz przemiany agrarne w Polsce do 1999r. GUS /Urząd Statystyczny w Olsztynie, Olsztyn 2000. Rowiński J., Wigier M. „Struktura gospodarki. Rolnictwo (w:) Polska regionów”

Red. K. Gawlikowska-Hueckel i M. Dutkowsk. Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową. Gdańsk-Warszawa 2000.

Zdecydowanie wyższy niż w megaregionie II jest wskaźnik osób pracujących w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych.

WNIOSKI:

1. Ocena efektów transformacji polskiego rolnictwa rozpatrywana w wymiarze europejskim i związana z pozycją tego sektora w ramach Unii Europejskiej wskazuje, że cechuje się ono wyraźnym opóźnieniem strukturalno-ekonomicznym.

2. Z analizy aktualnego poziomu naszego rolnictwa i rolnictwa krajów zrzeszonych w Unii na podstawie 10 wybranych wskaźników strukturalno-produkcyjnych wynika, iż sumaryczna ich wielkość dla polskiego rolnictwa jest o ok. 40% niższa w stosunku do stanu rolnictwa unijnego.

3. Poziom struktury gospodarczo-przestrzennej rolnictwa Polski analizowany na podstawie wskaźników w odniesieniu do poszczególnych krajów unijnych ma wymiar bardziej zróżnicowany niż w przypadku porównań odnoszących się do średnich wielkości dla 15 krajów Unii Europejskiej. Zdecydowanie korzystniej wypada w tym przypadku rolnictwo polskie w stosunku do wielkości charakteryzujących liczbę pracujących w rolnictwie, plonów podstawowych, ziemiopłodów oraz wyposażenia w urządzenia techniczne. Równocześnie jednak w niektórych przypadkach występują znacznie większe odchylenia w wymiarze negatywnym dla rolnictwa naszego kraju.

4. Proces transformacji rolnictwa w Polsce w latach 1990–2002 oceniany na podstawie 13 wybranych wskaźników strukturalno-produkcyjnych wskazuje, iż wystąpiły tu zjawiska, które należy oceniać zarówno pozytywnie, jak i regresywne. Zmiany te nie są jednak symptomem świadczącym o konkurencyjności tego sektora w odniesieniu do krajów unijnych.

5. Efekty przekształceń sektora rolnictwa kraju w ujęciu regionalnym, charakteryzowane na podstawie wybranych wskaźników ekonomiczno-gospodarczych wskazują istotne jego zróżnicowanie, z którego wynika, iż pod względem strukturalnym jako stosunkowo najbardziej zbliżone do standardów unijnych można by uznać rolnictwo na obszarze 6 województw północnej i zachodniej Polski znajdujących się w granicach megaregionu II.

PIŚMIENNICTWO

- Bański J., 2001. Polskie rolnictwo na tle rolnictwa Unii Europejskiej – ocena dystansu. [w:] *Wieś i rolnictwo u progu Unii Europejskiej*. Red. J. Bański. Polskie Towarzystwo Geograficzne. Warszawa.
- Kulikowski R., 2001. Przemiany rolnictwa Polski w latach dziewięćdziesiątych. Daleko czy blisko do UE 15? [w:] *Wieś i rolnictwo u progu Unii Europejskiej*. Red. J. Bański. Polskie Towarzystwo Geograficzne, Warszawa.

- Paszkowski S., Poczta W., Wysocki F., 1998. Sytuacja strukturalna i produkcyjna rolnictwa polskiego na tle rolnictwa UE [w:] Identyfikacja priorytetów modernizacji sektora rolno-spożywczego w Polsce. Praca zbiorowa. Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa, Warszawa.
- Rowiński J., Wigier M., 2000. Struktura gospodarki. Rolnictwo. [w:] Polska regionów. Red. K. Gawlikowska-Hueckel, M. Dutkowski. Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk-Warszawa.
- Zegar J., 2003. Zróżnicowanie regionalne rolnictwa. GUS, Warszawa.

ESTIMATION OF POLISH AGRICULTURE TRANSFORMATION IN THE EUROPEAN, NATIONAL AND REGIONAL ASPECT USING SELECTED DIAGNOSTIC FEATURES

Abstract. The objective of the present study was to make a comparative analysis of selected social and economic indicators characterizing the directions of transformation of Polish agriculture in the regional, national and European aspect. This analysis shows that six provinces of northern and western Poland are characterized by similar standards of agricultural development as the other European Union member states. The other Polish provinces, at the present stage of their development, clearly differ in this respect from the above standards.

Key words: agriculture transformation, indicators, agriculture

Zaakceptowano do druku: 2004.04.29
Accepted for print